

УДК 378.147

З. І. Шилкунова

ТВОРЧА САМОСТІЙНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

© Шилкунова З. І., 2015

<http://orcid.org/0000-0002-9280-3403>

У статті на основі аналізу базових категорій «самостійність», «педагогічна творчість» розкрито суть творчої самостійності як складової професійної компетентності вчителя. Проаналізовано наукові уявлення щодо суті та змісту професійної компетентності вчителя, виокремлено особистісні властивості, які характеризують творчу самостійність учителя. Утверджується, що професійна компетентність учителя виявляється не тільки у володінні сукупністю знань, умінь та навичок, але й у здатності до їх гнучкого використання, яка чимало залежить від творчої самостійності вчителя. Ознаками самостійності є: вміння планувати, приймати рішення та обґрунтовувати його, вибирати раціональні методи діяльності, виявляти творчу активність, систематично контролювати хід і результати виконання роботи, коригувати й удосконалювати її.

Ключові слова: самостійність, педагогічна творчість, професійна компетентність, творча самостійність учителя.

Шилкунова З. І. Творческая самостоятельность как составляющая профессиональной компетентности учителя.

В статье на основе анализа базовых категорий «самостоятельность», «педагогическое творчество» раскрыта суть творческой самостоятельности как составляющей профессиональной компетентности учителя. Проанализированы научные представления о сущности и содержании профессиональной компетентности учителя, выделены личностные свойства, которые характеризуют творческую самостоятельность учителя. Утверждается, что профессиональная компетентность учителя проявляется не только во владении совокупностью знаний, умений и навыков, но и в способности к их гибкому использованию, которая во многом зависит от творческой самостоятельности учителя. Выделены такие признаки самостоятельности: умение планировать, принимать решения и обосновывать его, выбирать рациональные методы деятельности, проявлять творческую активность, систематически контролировать ход и результаты выполнения работы, корректировать и совершенствовать ее.

Ключевые слова: самостоятельность, педагогическое творчество, профессиональная компетентность, творческая самостоятельность учителя.

Shilkunova Z. Creative independence as a component of teacher's professional competence.

This article reveals the essence of creative independence as a component of teacher's professional competence. Based on the analysis of scientific sources we found that the concept of "creative independence" has not found wide use in the pedagogical research. Analysis of the concept of "independence", "pedagogical creativity" has allowed us to determine the essence of creative independence as a personal quality that manifests in the ability of the teacher to identify, comprehend and creatively solve educational problems, relying only on own capabilities, independently make responsible decisions and anticipate their effects. The scientific views to essence and content of the teacher's professional competence have been determined; the personality features that characterize teacher's creative independence have been marked. The author describes the following personal qualities: activity, initiative, ability to act in unusual situations, understand the responsibility for their actions. It is stated that professional competence of a teacher is not only possession of a set of knowledge and skills, but also capacity for flexible use of them that mostly depends on the teacher's creative independence. Features of independence are ability to plan, to make a decision and to justify it, to choose rational methods of work, to show creative activity, to control the progress and results of the work systematically, to correct and improve it.

Key words: *independence, pedagogical creativity, professional competence, teachers' creative independence.*

Постановка проблеми. В умовах інтеграції вищої освіти України в європейський освітній простір постають питання підвищення якості професійної підготовки фахівців, в тому числі вчителів, відповідно до європейських освітніх норм. Розвиток систем освіти провідних країн в умовах ринкової економіки посилює значення професійної компетентності вчителів, здатних до конкурентної боротьби, до самореалізації у професійній діяльності.

З огляду на необхідність професійної підготовки майбутніх учителів в Україні на рівні європейських стандартів, творчий характер педагогічної діяльності, актуальності набуває проблема формування творчої самостійності майбутніх учителів, яка є одним з важливих факторів професійного саморозвитку та показником професійної компетентності вчителя. Важливість розв'язання зазначеної проблеми підтверджується державними нормативними документами з питань освіти. Так, в Національній доктрині розвитку освіти, державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») наголошується на необхідності створення умов для розвитку, самоствердження

і творчої самореалізації особистості, здатної ефективно працювати і навчатися протягом життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлюється в психолого-педагогічних дослідженнях П. Блонського, Л. Виготського, Б. Єсіпова, О. Леонтьєва, І. Лернера, П. Підкасистого; в наукових працях, присвячених розробці теоретичних та методичних аспектів компетентнісного підходу до навчання (В. Байденко, Н. Бібик, С. Бондар, Т. Браже, О. Дубасенюк, І. Зимня, І. Єрмаков, О. Кононко, І. Матійків, О. Овчарук, О. Пометун, Л. Пуховська, І. Родигіна, Д. Рум'янцева, О. Савченко, Т. Смагіна, Т. Сорочан, Л. Сохань, А. Хуторський, С. Шишов та інші науковці).

Аналіз наукових праць дозволив з'ясувати, що поняття «творча самостійність» не набуло широкого використання в науковій літературі. Натомість, для позначення цього явища найчастіше використовуються поняття «самостійність», «самостійна діяльність», «творча діяльність». Також було виявлено недостатню розробленість досліджуваної проблеми з позиції компетентнісного підходу. Зокрема, існує проблема визначення суті творчої самостійності як складової професійної компетентності вчителя.

Мета статті – розкрити суть творчої самостійності як складової професійної компетентності вчителя.

Виклад основного матеріалу. З огляду на недостатню розробленість поняття «творча самостійність учителя», вбачається можливим розкриття його суті на підставі аналізу базових категорій: «самостійність» та «педагогічна творчість».

У психолого-педагогічній літературі поняття «самостійність» визначається як: «спроможність приймати рішення та виконувати його, покладаючись на самого себе» [11]; уміння особистості обходитися у своїх діях без сторонньої допомоги та критично ставитися до чужих впливів, оцінюючи їх відповідно до своїх поглядів і переконань [1]; одна з провідних якостей особистості, яка проявляється в умінні ставити перед собою певні цілі, добиватися їх досягнення власними силами; самостійність означає відповідальне ставлення людини до своїх вчинків, здатність діяти свідомо за будь-яких умов, приймати нестандартні рішення [8].

Із наведених визначень ми виокремлюємо такі характерні ознаки самостійності: незалежність у виконанні дій, критичність мислення, відповідальність за свої дії, емоційно-вольова регуляція, стійкі погляди і переконання. Аналізуючи ознаки самостійності можна переконатись, що ця властивість особистості пов'язана також із самостійністю мислення. О. Сергеєнкова слушно зазначає, що «самостійність мислення ґрунтується на врахуванні знань і досвіду інших людей, але людина, якій властива ця якість, творчо підходить до пізнання дійсності, знаходить нові власні шляхи і способи розв'язання пізнавальних та інших проблем» [11].

У виявленні творчої складової самостійності вчителя доцільно звернутися до наукових уявлень про суть педагогічної творчості. З. Левчук пропонує розглядати педагогічну творчість з двох позицій: як діяльність, рефлексія якої зумовлює формування особистості учня як суб'єкта життєтворчості; як інтегративну якість особистості, структурними компонентами якої є: професійна спрямованість, професійне самоусвідомлення, професійне мислення, діагностична культура. З. Левчук наголошує, що педагогічну творчість завжди супроводжують самопізнання, саморозвиток і самовдосконалення, прагнення до постійного зростання. На думку В. Кан-Калика і М. Нікандрова, педагогічна творчість включає в себе творчу педагогічну діяльність учителя і творчу навчальну діяльність учня в їх взаємодії та взаємозв'язку, а також результати їх творчої діяльності, які ведуть до розвитку, саморозвитку і вчителя, і учня. Як видно з наведених дефініцій, науковці пов'язують педагогічну творчість з певними проявами самостійності.

Шляхом розв'язання проблеми творчої самостійності вчителя як складової його професійної компетентності ми бачимо проведення аналізу змісту поняття «професійна компетентність» та виокремлення змістових складових, які характеризують творчу самостійність учителя.

У загальному розумінні поняття «компетенція» визначається як «коло повноважень будь-якої організації, установи або особи; коло питань, у яких дана особа має повноваження, знання, досвід»; поняття «компетентність» тлумачиться як «володіння знаннями, які дозволяють судити про що-небудь, висловлювати вагому, авторитетну думку» [13]. Більш розгорнуті визначення цих понять наводить А. Хуторський. Учений розглядає «компетенцію» як «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок,

способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів, процесів і є необхідними для якісної продуктивної діяльності»; а компетентність – як «володіння людиною відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї і предмета діяльності» [14].

На підставі аналізу співвідношення понять «компетенція» і «компетентність» можна стверджувати, що перше являє собою знання, уміння, досвід як попередньо задані норми або вимоги до фахівця, а друге – вже набуту властивість особистості.

Аналіз наукової літератури свідчить про складність та багатоаспектність поняття «професійна компетентність», що зумовлює розбіжності в розумінні науковцями суті і змістового наповнення цього поняття. Проте, в тлумаченнях дослідників існують спільні риси, які можуть бути узагальнені.

На думку В. Сластьоніна, професійна компетентність являє собою інтегральну характеристику ділових та особистісних якостей спеціаліста, яка відображає не тільки рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, але й соціально-моральну позицію особистості [12].

Ознаки творчої самостійності виявляються у визначенні поняття, що зроблено І. Зязюном: «компетентність як екзистенціональна властивість людини є продуктом власної життєтворчої активності людини»; «компетентність, як властивість індивіда, існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей та ін.» [4].

Англійський дослідник Дж. Равен також виокремлює певні елементи самостійності і творчості. До складу професійної компетентності, окрім вузькоспеціальних знань і предметних навичок, учений включає певні характеристики мислення (самостійність, оригінальність, критичність мислення), а також розуміння відповідальності за свої дії [5].

А. Маркова, узагальнюючи уявлення вчених про суть професійної компетентності, підкреслює, що найчастіше компетентність визначають як психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально, як володіння людиною здатністю та умінням виконувати певні трудові функції [6].

І. Зимня до складу професійної компетентності відносить: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий компоненти [3]. Важливо, що поведінковий (досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях) й емоційно-вольовий (регуляція процесу та результату прояву компетентності) компоненти характеризують здатність особистості самостійно приймати рішення, виявляти креативність, ініціативність.

І. Зимня зазначає, що самостійність як складова професійної компетентності інтегрує в собі як активні, діяльні (активність, ініціативність, саморух і самодетермінація), так і гносеологічні, споглядальні (свідомість, теоретичне мислення) характеристики компетентності. Тільки у нерозривній єдності активних і споглядальних компонентів самостійність є складовою професійної компетентності [2]. Ознаками самостійності науковці вважають: вміння планувати, приймати рішення та обґрунтовувати його, вибирати раціональні методи діяльності, виявляти творчу активність, систематично контролювати хід і результати виконання роботи, коректувати й удосконалювати її [7].

Ми погоджуємося з думкою В. Пелагейченко про те, що однією з важливих особистісних характеристик професійно компетентного педагога є здатність збагачувати досвід професії завдяки особистому творчому внеску [9]. Отже, можна стверджувати, що професійна компетентність учителя виявляється не тільки у володінні сукупністю знань, умінь та навичок, але й у здатності до їх гнучкого використання, яка чимало залежить від творчої самостійності вчителя.

Аналіз поглядів науковців щодо суті понять «самостійність», «педагогічна творчість», «професійна компетентність учителя» дозволяє розкрити суть творчої самостійності вчителя як інтегрованої особистісної якості, яка виявляється у здатності педагога виявляти, осмислювати та творчо розв'язувати педагогічні проблеми, покладаючись лише на власні можливості, самостійно приймати відповідальні рішення та передбачати їх наслідки.

Творча самостійність учителя як складова його професійної компетентності поєднує такі уміння й особистісні якості:

- уміння виявляти проблему, конкретизувати мету діяльності, педагогічні завдання, знаходити нетрадиційні способи їх вирішення;

- уміння планувати та проектувати творчу педагогічну діяльність;
- уміння гнучко використовувати наявні знання у нових і нестандартних ситуаціях;
- уміння самостійно, критично мислити, генерувати нові ідеї;
- уміння здійснювати рефлексію власної педагогічної діяльності;
- прагнення і здатність до саморозвитку, професійного самовдосконалення, збагачення власного педагогічного досвіду;
- ініціативність, активність, відповідальність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що творча самостійність інтегрує в собі важливі характеристики професійної компетентності: активність, ініціативність, самодетермінація, здатність складати та реалізовувати плани та особистісні проекти, діяти у стандартних і нестандартних ситуаціях, розуміння відповідальності за свої дії. Творча самостійність учителя як складова його професійної компетентності являє собою особистісні можливості вчителя, які дозволяють йому самостійно й ефективно вирішувати навчально-виховні завдання, дозволяє йому продуктивно організувати розв'язання педагогічних проблем неординарними способами.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці навчально-методичного забезпечення формування творчої самостійності майбутніх учителів.

Література

1. Загальна психологія : підручник для студентів вищ. навч. закл. / [за ред. С. Д. Максименка]. – К. : Форум, 2000. – 543 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования [Электронный ресурс] / И. А. Зимняя // Интернет-журнал «Эйдос». – 2006. – 5 мая. – Режим доступа к журн. : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – Київ : [б. в.] ; Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 608 с.

5. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі / [О.О. Біла, Т.Р. Гуменникова, Я.В. Кічук, М.О. Князян, С.О. Рябушко, Е.А. Улятовська] – Ізмаїл: ІДГУ, 2007. – 236 с.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
7. Овчарук О. Ключові компетентності: Європейське бачення / О. Овчарук // Управління освітою. – 2004. – № 2. – С. 6-9.
8. Педагогическая энциклопедия / [под ред. И. А. Карпова]. – М. : Сов. энци., 1968. – Т. 4. – 774 с.
9. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя / В. Пелагейченко // Відкритий урок : розробки, технології, досвід. – 2009. – № 2. – С. 55–60.
10. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М. : «Когито-центр», 2002. – 256 с.
11. Сергєєнкова О.П. Загальна психологія : навч. посіб. / О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка– К. : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
12. Слостенин В.А. Педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. – М. : Издат. центр «Академия», 2002. – 576 с.
13. Словарь иностранных слов / [Под ред. И.В. Лехина, С.М. Лошкиной, Ф.Н. Петрова, Л.С. Шаумяна]. – М.: Сов. энцикл., 1964. – 784с.
14. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А.В. Хуторской // . - 2002. – <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm>